

A KALOTASZEGI EGYKÉRŐL

Írta Keszi-Harmath Sándor és Keszi-Harmathné Moravszky Edit

Napjaink közgazdasági irodalmában sok szó esik a kisárutermelésről — különösen falusi kisgazdaságról — s a kisárutermelést irányító gazdasági törvényekről. Az eddigi tanulmányok főleg a kisárutermelésnek egész népgazdaságunkra kiható káros következményeit mutatták be, az árugabona kérdését, a szervezetlen piac ösztönös áralakulását, a kisárutermelők rétegződését stb. Nem tárták fel azonban, hogyan befolyásolja a kisárutermelés a népszaporodást. Jelen -tanulmány e hiány pótlásához szolgáltat adalékokat, amikor az egyke kérdését — mely jellemző népesedési kérdése a falusi kistermelésnek — néhány falu népesedési statisztikája tükrében igyekszik megvilágítani.

E tanulmány kizárólag a falvakon jelentkező „egyke” jelenségéhez szól hozzá, Kizárja vizsgálódási köréből a városi családokban jelentkező egykét, ami más természetű, más okokra vezethető vissza.

Szoros értelemben vett egykének tekintjük azt, amikor egy családnak csak egy gyermeke van. Az egyke fogalma azonban az idők folyamán kibővült. Ezt a fogalmat azonosították általában a születések mesterséges korlátozásával. Az egyke fogalmát ma már főleg ez utóbbi értelemben használják. Ezzel a jelenséggel falun majdnem mindenütt találkozunk, ahol a mezőgazdaságban a középparaszti birtokok vannak túlsúlyban, így az egykerendszer igen elterjedt Franciaországban. Az erdélyi szászoknál már a XVIII. század közepétől meghonosodott a születések mesterséges korlátozása, családonként két gyermekre. Magyarországon a múltban a következő egykés góccok voltak: a baranyai-tolnai, a vas-zalai, a hont-nógrádi, a gömöri, s a hódmezővásárhelyi góccok. A »születések, mesterséges korlátozása Erdélyben leginkább a kalotaszegi, a Hunyad megyei s a volt Krassó-Szörény megyei falvakban jelentkezett. Érthető tehát, hogy az egyke kérdésével széleskörű irodalom foglalkozott a régi tőkés-földesúri Magyarországon.

Az úri Magyarország hivatalos társadalom-politikusainak jórésze az egyke okainak feltárásakor tudatbeli, főleg eszmei, erkölcsi és vallási tényezőkből indult ki. Az alapvető okok, az adott társadalmi rendszer mélyében rejlő gazdasági tényezők kimutatása elmaradt vagy legalábbis háttérbe szorult, mivel ezek feltárása nem volt érdeke az akkori uralkodó osztályoknak.

Az egyke-kutatóknak ez a csoportja az egyke okát az erkölcsök leromlásával és a vallási érzület hiányával magyarázta. Jellemző, hogy a katolikus egyház több ideológusa, szociológusa az egykéért a protestantizmusra igyekezett hárítani a felelősséget, elhallgatva, hogy az egyke éppen a többségében katolikus vallású franciáknál a legel-, terjedtebb, és hogy Magyarországon is a nagy többségében katolikus vallású Baranya vármegyében található az egyik legjelentősebb egykés góc.

Egyes polgári szociológusok az egykét a szociáldemokrácia elterjedésével is magyarázták. E felfogás németországi képviselői az 1920-as években azt igyekeztek bebizonyítani, hogy Németországban azokban a kerületekben süllyedt a születési arány a legrohamosabban, ahol a választásoknál a szociáldemokratákra esett a legtöbb szavazat, mert a szocializmus — mondják — nem emeli az erkölcsösséget, a vallásosságot.

Az egyke okait vizsgáló polgári szociológusoknak egy másik csoportja a tények alapján kénytelen elismerni, hogy a kisbirtok-rendszernek köze van az egyke elterjedéséhez, s megállapítja, hogy az egyke a kisbirtokosoknál pusztít a legjobban, akik ezzel védekeznek a birtok felaprózása ellen. Tételüknek azonban ez csak az egyik oldala, mert végső következtetéseikből kiolvasható nézeteik reakciós osztályjellege. Miután ugyanis eljutottak annak megállapításához, hogy az egyke a kisbirtokosoknál a legelterjedtebb, arra a konklúzióra jutnak, hogy meg kell akadályozni a latifundiумok felosztását, vagyis a földreformot, ami növelné a paraszti kisbirtokosok számát, s ezáltal az egyke elterjedését is. „Magyarország sírját az ásná meg — írja ezen irányzat egyik képviselője —, ha a közép- és nagybirtokokat felosztanák a birtoktalan elemek között, mert ez — a végzetes gazdasági következményeken kívül — azzal is járna, hogy országunknak eddig még szapora néposztályait (értsd az agrárproletárokat — szerző) könyörtelenül odadobnák az egyke pusztításának és a magyar nép, a francia nép nem irigylendő sorsára jutna.” (Társadalomtudomány. Budapest, 1922. I—II. 20. lap).

Ami pedig az erdélyi egykét illeti, azt az eddigi irodalom sajátosan magyar jelenésnek tartotta és nemzeti sajátosságként kezelte. Azon siránkozott, hogy az egykezéssel az erdélyi magyarság tért veszít, a románság viszont tért nyer. Tette ezt azért, mert a nacionalista, sovén politikai irányzat csak a magyar vidékeken akarta felszámolni az egykét. Az egyke azonban nemcsak a magyar falvakban jelentkezett, hanem a románlakta vidéken is. Így a már említett Hunyad és Krassó-Szörény vármegyében. Az 1901—1910-es évek népmozgalmi adatait vizsgálva, megállapíthatjuk, hogy az erdélyi román községek 9,83%-ában terjedt el az egyke.¹

Az egyke kérdésével Magyarországon az úgynevezett népies falukutatók is foglalkoztak. A népiesek, noha a magyar falvak helyzetét igyekeztek tárgyilagosan bemutatni, s a parasztság nyomorának megszüntetését a földreformban látták, — amikor az egyke kérdését vizsgálták, számukra megoldhatatlan ellentmondásokba keveredtek. Mi volt ez az ellentmondás? A magyarországi feudális földbirtokviszonyok reformot követeltek. A földreform azonban az agrárproletárokat is birtokos paraszttá változtatja, ami az egyke további elterjedését vonja maga után. A népiesek ezt az ellentmondást azzal próbálták megoldani, hogy egyrészt a sokgyermekes családok támogatását, az örökösödési törvény megváltoztatását javasolták, másrészt szemet hunytak a valóság előtt, és az egyke okát a földhiánnyal magyarázva, földreformot követeltek az egyke megszüntetése érdekében.

Ezzel szemben a valóság az, hogy az egyke-rendszert éppen a kisbirtok szüli. S a földreform után, a kisparaszti gazdaságok megerősödése következtében az egyke-rendszer nemhogy megszűnnék — mint ahogyan a népiesek állították —, hanem még fokozódik is. Ebből természetesen nem az következik — amint azt egyes polgári szociológusok sugalmazták —, hogy a föld maradjon a földbirtokosok kezében, s ne legyen földreform. Nem. A feudális földbirtokokat fel kell számolni, a földet pedig szét kell osztani a nincstelen és szegényparasztközött. Itt azonban nem állhatunk meg. A további fejlődés, a szocialista társadalmi rendszer felépítése, a dolgozó parasztközömegek felemelése megköveteli, hogy ne csak városban, hanem falvakban is teremtsük meg a kizsákmányolástól mentes, szocialista termelési viszonyokat. A dolgozó parasztság és az egész nép érdeke tehát azt kívánja, hogy a földjükkel szabadon rendelkező dolgozó parasztközömegek meggyőződés alapján, önként térjenek át a társas nagyüzemi gazdálkodás formájára, amely magasabbrendű a kisbirtok-rendszerénél, s egyben a legbiztosabb út az egyke-rendszer felszámolása felé is. Mert a szocialista termelési viszonyok, a dolgozó parasztság új életfeltételeinek a kialakulása egyben átalakítja tudatukat, megváltoztatja erkölcsi felfogásaikat és szokásaikat is. Azzal, hogy szilárd anyagi alapot teremt a megélhetés számára, elűzi a parasztság lelkéből a holnap bizonytalanságától való félelmet, kialakítja a jövőbe vetett hit biztos tudatát, ami kedvezően hat ki a nép természetes szaporulatára, és végső sorban megszünteti az egykét is. A jelen tanulmány megkísérli mindezt a kalotaszegi falvak jellegzetes népmozgalmával igazolni.

*

E tanulmány négy kalotaszegi község népmozgalmi adatai tükrében igyekszik bemutatni az egyke kérdését. Mindenekelőtt azoknak a községeknek a népmozgalmát vizsgálja meg, ahol a múltban a legerőteljesebben jelentkezett az egyke, így Mákófalvát és Nádasdarócot. Ezenkívül tanulmányozza Bogártelke népmozgalmát is. Ebben a községben a lakosság száma a múltban is állandó növekedésben volt, s így a statisztikusok nem is tekintették tipikus egykés községnek. A kérdés tanulmányozásához feltétlenül szükséges, nem mellőzhető olyan község népmozgalmának vizsgálata, ahol régóta és jól működő kollektív gazdaság van, mert csak így mérhető le a mezőgazdaság szocialista átalakításának falvainak népmozgalmára való hatása. Így esett a választás — negyedik községként — Kispetrre. Tudvalevőleg ebben a községben működik Kalotaszeg legrégibb és legjobb kollektív gazdasága. Úgy véljük, hogy a kispetri kollektív gazdaság népmozgalmának adataiból már kiolvashatók a népszaporodás tendenciájának az első jelei a szocialista termelési viszonyok körülményei között. E feltevés valószínűségét

¹ Közgazdasági Enciklopédia. Athenaeum, Budapest. II. kötet 29. lap.

erősíti az is, hogy Kispetri a múltban szintén egykés község volt, ami az adatok vizsgálata során ki fog derülni.

Adatgyűjtő munkánk során odaadóan és lelkesen segített a mákófalvi néptanács Kispetriben az *Új élet* kollektív gazdaság vezetősége, valamint Czira Bálint¹ nádásdaróci református lelkész. Ez úton is köszönetünket fejezzük ki támogatásukért és segítségükért.

*

A probléma felgöngyölítése érdekében mindenekelőtt a felszínen jelentkező tényekből kell kiindulnunk, s így kell behatolnunk a jelenség mélyére, okainak feltárására. Az egyke, vagyis a születések mesterséges korlátozása mindenekelőtt a lakosság számbeli változásának vizsgálata során mutatkozik meg. Ezért elsősorban az általunk kiválasztott községek lakosságának az utóbbi 88 év alatt végbement változását mutatjuk be:

Község megnevezése	1869	1880	1890	1900	1910	1930	1941	1948	1957*
Mákófalva	1066	1044	1227	1306	1401	1236	1151	1188	1148
Bogártelke	458	496	559	545	610	747	730	720	623
Nádasdaróc	181	174	201	182	239	191	166	168	180

* 1869—1941 közötti adatokat: Schneller Károly *A kalotaszeg népesedési problémái* című tanulmányból vettük, az 1948 és 1957-re vonatkozó adatokat a mákófalvi Néptanács szolgáltatta.

A vizsgált községek lakossága kisebb-nagyobb kilengésekkel 1910-ig állandó növekedésben van. 1869—1880 között a lakosság száma — Bogártelke kivételével — visszaesett. Ez az elég nagyméretű hanyatlás az 1872—73-as kolerának tulajdonítható. Ezenkívül lélekszámcsökkenés tapasztalható 1890 és 1900 között Bogártelkén és Nádasdarócon, ennek oka viszont az 1890-es években felcsapott kivándorlási hullám, amely — noha jóval kisebb mértékben, mint Erdély más vidékeit, de Kalotaszeget is érintette. 1910-től kezdve azonban Bogártelke kivételével szaporodás helyett fogyatkozás következett be. Legnagyobb méretű a fogyatkozás 1930 és 1941 között. E tíz év leforgása alatt Mákófalva lakossága 85 fővel, vagyis több mint hat százalékkal, Nádasdaróc lakossága 25 fővel, vagyis tizenhárom százalékkal csökkent. A lakosság számbeli megfogyatkozása tehát ezekben a községekben 1910 és 1930 között kezdődött meg, s csúcspontját 1930—1941 között érte el. Bogártelke viszont már felfelé ívelő egyenletes fejlődést mutat 1930-ig. 1930—1941 között a lakosság számának némi csökkenése mutatkozik meg ebben a községben is. 1941 és 1957 között a falu lakossága 107 lélekkel, vagyis több mint tizennégy százalékkal csökkent. A fenti adatok szerint úgy tűnik, mintha Bogártelkén 1930-ig minden rendben lett volna, s a bajok csak 1930-tól, sőt méginkább 1941-től keletkeztek.

Ezekből az adatokból csakis az említett falvak lakosságának számbeli megfogyatkozását tudjuk megállapítani, az apadás okát viszont nem. Az apadás oka több lehet. Így: a falvakból történő elvándorlás vagy a természetes szaporodás hiánya. Nézzük meg, hogy ezekben a községekben a lakosság csökkenés melyik oknak tulajdonítható.

Vizsgáljuk meg előbb a természetes szaporulat alakulását. A természetes szaporulatot úgy kapjuk meg, ha a születések számát egybevetjük a halálozások számával. Erre vonatkozó adatok, két 10 éves időszakra (1901—1910; 1931—1940), s egy 9 éves időszakra (1948—1956) állanak rendelkezésünkre.

¹ Czira Bálint, a falu lelképásztora; egész életét a nádásdaróci egyke felszámolásának szentelte. Korholta a falu lakosságát a családonkénti egy gyermek miatt. Neki tíz gyermeke van — amint ő mondja — „azért, hogy megmutassam a falunak, hogy tíz gyermeket is fel lehet nevelni, s mind a tíznek kenyeret lehet adni a kezébe”. Sajnos Czira Bálint példáját nem követték Nádasdaróc földművesei. Az egyikét jó példával és felvilágosítással felszámolni nem lehet, ameddig fennáll az a gazdasági tényező, amely az egyikét a falvak lakosságára rákényszeríti: ezt pedig Czira Bálint egy-maga nem tudta felszámolni.

A természetes szaporulat 1000 lélekre:

*	1901—1910			1931—1940			1948—1956		
	Szüle- tések száma	Halálo- zások száma	Termé- szetes szapo- rodás	Szüle- tések száma	Halálo- zások száma	Termé- szetes szapo- rodás	Szüle- tések száma	Halálo- zások száma	Termé- szetes szapo- rodás
Bogártelke	28,8	22,1	+ 6,7	15,6	16,7	— 1,1	11,1	14,2	—3,1
Nádasdaróc	29,4	17,3	+ 12,1	18,6	13,9	+ 5,7	11,7	8,0	+3,7
Mákófalva	23,8	19,0	+ 4,8	13,5	15,8	— 2,3	9,9	14,5	—4,6

A táblázatból kiderül, hogy a születések száma mindhárom községben időszakra időszakra csökken. 1900—1910 között a születések számaránya még normálisnak mondható, hiszen Bogártelkén és Mákófalván meghaladta a 25 ezreléket, Nádasdarócon is alig maradt valamivel alatta. 1948—1956 között viszont a születések száma még a felét sem teszi ki az első világháború előttiéknél. A születések számának ez a nagyarányú csökkenése mindhárom faluban a születések mesterséges korlátozására, vagyis az egyke-rendszerre vall.

A halálozások száma időszakra időszakra csökkent. Ez azonban nem volt olyan nagyarányú, mint a születések csökkenése. Ennek következtében e községekben a természetes szaporulat hanyatlott. 1901—1910 között még mind a három községben aktív volt a természetes népmozgalom mérlege. 1931—1940 között viszont Mákófalván és Nádasdarócon a halálozások felülmúlták a születéseket, s így a lakosság nem szaporodott, hanem fogyott. Az apadás az 1948—1956-os időszakban fokozódott.

Mindebből kiderül, hogy a lakosság csökkenésének egyik oka ezekben a falvakban a születések számának a csökkenése volt. A három község közül egyedül Bogártelkén haladja meg a születések száma a halálozások számát, s így a községben a természetes szaporulat — noha 1901—1910-hez viszonyítva jelentősen csökkent — mégis eléri a 3,7 ezreléket. Bogártelke lakosságának megfogyatkozása tehát 1930—1957 között nem a természetes szaporulat hiányának volt a következménye, más tényező idézte elő.

Ismeretes, hogy az iparosodás nagytömegű falusinak a városokba és ipari központokba való beözönlését eredményezi: a városokba való elvándorlás ezekből a falvakból is megtörtént. Sajnos, a rendelkezésünkre álló adatokból csak a vándorlási különbözet kiszámítására szorítkozhatunk. A vándorlási különbözetet úgy számítottuk ki, hogy a természetes népszaporulatot összevetettük a népszámlálások idején talált lakosság számával. A vándorlási különbözetet a következőképpen alakult:

	1931—1941*	1948—1956*
Mákófalva	—70	—7
Bogártelke	—68	—121
Nádasdaróc	—20	—19

* Az abszolút számok nem évi átlagot jelentenek, hanem az egész 10 illetve 9 éves periódusra vonatkoznak.

Vagyis: 1931 és 1941 között mindhárom faluból elvándorlás is történt, s ennek következtében is csökkent a falvak lakossága. 1948—56 között Nádasdaróca többet költöztek át, mint amennyien onnan eltávoztak. Ez időszak alatt Mákófalva és Bogártelke lakossága viszont az elvándorlás következtében csökkent. A legnagyobb méretű elvándorlás 1948—1956 között Bogártelkéről történt. Egyrészt Kolozsvár és Egeres szocialista iparfejlesztése következtében jelentkező munkaalkalom vonzotta magához a

bogártelki földnélküliek igen jelentős részét, másrészt a jegyzőség megszüntetése után a tisztviselők távoztak el a faluból, egy részük Mákófalvára költözött.

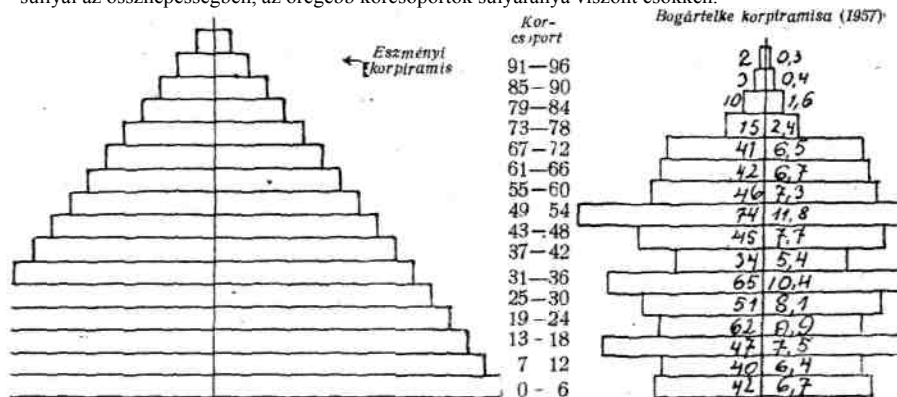
Az eddigiekből megállapítható, hogy a lakosság számának apadása a fenti községekben részben az elvándorlással, s részben a természetes szaporodás csökkenésével magyarázható.

*	1931–1941						1945–1956					
	Népszám változás		Vándorlás		Tenn. szap.		Népszám változás		Vándorlás		Term. szap.	
	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%
Mákófalva	-85	-100	-70	-82,3	-15	-17,7	-40	-100	-7	-17,5	-33	-82,5
Bogártelke	-17	-100	-68	-400	+51	+300	-97	-100	-121	-124	+24	+24
Nádasdaróc	-25	-100	-20	-80	-5	-20	+12	+100	+19	+158	-7	-58

* Az abszolút számok az egész 10 illetve 9 éves periódusra vonatkoznak. A százalékszámok viszont azt tüntetik fel, hogy a népszám változása milyen mértékben tulajdonítható a vándor-mozgalomnak, s milyen mértékben a természetes szaporodásnak.

Ezek az adatok azt bizonyítják, hogy a lakosság apadását 1931–1941 között Mákófalván 17,7%-ban, a természetes szaporodás csökkenése és 82,3%-ban a lakosság, elvándorlása okozta. Ennek majdnem a fordítottja történt 1948–1956 között, amikor a lakosság apadásának 82,5%-a a természetes szaporulat csökkenésével, és 17,5%-a az elvándorlással magyarázható. 1931–1941 között Bogártelke lakossága 51 lélekkel szaporodott volna, azonban hatvannyolcan elvándoroltak, s így apadás következett be. Bogártelke lakossága mindvégig az elvándorlás következtében fogyatkozott meg. Kiderül az is, hogy Nádasdaróc lakossága az utóbbi 9 év alatt azért növekedett — a születések csökkenése ellenére —, mert bevándorlás történt. Két pásztor-család költözött a faluba 14 lélekszámmal, s Kispetriből egy kulákcsalád 5 családtaggal. Összesen tehát az utóbbi 9 év alatt 19 egyénnel szaporodott — a bevándorlás következtében — Nádasdaróc lakossága. 1956-ban, 1948-hoz viszonyítva, a növekedés viszont csak 12 fő, mivel a természetes szaporodás csökkenésének, helyesebben a természetes apadás fokozódásának, következtében a lakosság hét lélekkel csökkent.

A természetes népszaporodásban beállott változások, valamint a lakosság vándorlása nyomot hagy a népesség korösszetételében. Amennyiben a népszaporodás normális, s nincs elvándorlás vagy bevándorlás, a fiatal korcsoportok vesznek részt a legnagyobb súllyal az össznépességben, az öregebb korcsoportok súlyaránya viszont csökken.

Az egyke-rendszer hatása a lakosság korösszetételére a legjobban akkor tűnik ki, ha elkészítjük a vizsgált falvak lakosságának korpíramisát. (Sajnos, a lakosság nemek szerinti megoszlására korcsoportok szerint nem állnak rendelkezésünkre adatok). A korpíramisok szembetűnően ábrázolják a korösszetételben mutatkozó rendellenességeket. (Lásd 740—741. lap).

A korpíramisokból mindenekelőtt a legszembetűnőbb az, hogy az alsó korcsoportok száma kisebb, mint a középső korcsoportoké. A születések mesterséges korlátozása tehát ezekben a községekben azt eredményezte, hogy a lakosság előregedett. A 43—48 évesek súlya jóval felülmúlja az 1—6 éves korcsoport súlyát.

A gyermekek arányszáma ezekben a falvakban nagyon alacsony, mindhárom faluban az 1—6 évesek súlyaránya 6,5—6,7 százalék között mozog. Normális viszonyok között, amikor a születések száma meghaladja a 25%-ot, ez a korcsoport az összlakosságnak mintegy 15 százalékát kellene kitegye. A különböző államokban 1910-ben a következőképpen alakult az 1—6 évesek súlya az összlakosságon belül:

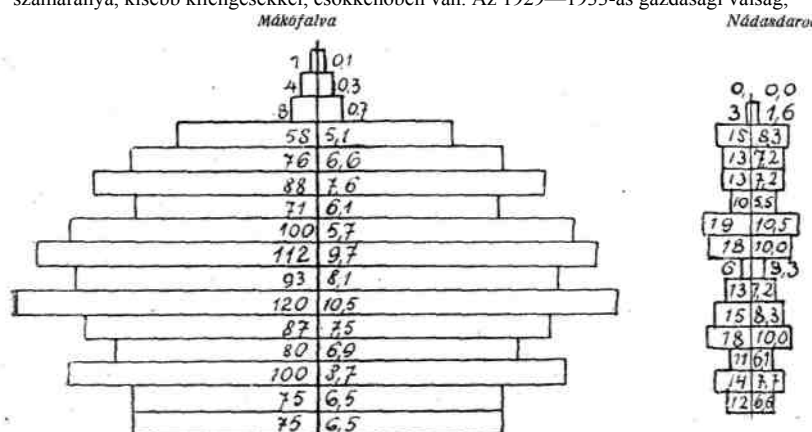
Brazília	18,42	százalék	
Egyesült Államok	14,76	„	
Japán	16,26	„	
Franciaország	11,42	„	(egykes ország)

1930-ban az összes kalotaszegi falvakban ez a korcsoport csak az összlakosság 13,82 százalékát tette ki. Kiténik tehát, hogy e falvak korstatisztikája a jellegzetesen előregedett, hanyatló félben levő népesség képét mutatja. Az adatok azt bizonyítják, hogy jelenleg a fenti falvakban ez a korcsoport alacsonyabb, mint Franciaországban — a legelterjedtebb egyke országában — volt 1910-ben.

A természetes az volna — amint már említettük — ha az idősebb korcsoportokban kevesebb volna a lélekszám, mint a fiatalabb korcsoportokban. Az említett községekben azonban ennek az ellenkezője mutatkozik. Mákófalván a 31—36 évesek vannak a legtöbbben. Nádasdarócon a 49—54 és 43—48 évesek, Bogártelkén viszont a 49—54 évesek. A gyermekek számaránya alacsonyabb, mint a középső korcsoportoké. Ez a tény kizárólag a születések mesterséges csökkenésével magyarázható.

A grafikonból más rendellenességek is kitévnek; az 55—60 évesek korcsoportja összezsugorodott. Ez az első világháborúnak a következménye, mely ezt a korcsoportot sújtotta a legjobban. A 37—42 évesek csekély számából igen jól kiolvasható a második világháború hatása is a lakosság korösszetételére.

Megállapíthatjuk, hogy az egyke elharapódzása 1927—1930-ra tehető, vagyis az 1929—1933-as gazdasági válság időszakára. A nagy csökkenés a 25—30-as korcsoportnál kezdődik (Nádasarcót nem számítva), s ettől kezdve a fiatalabb korcsoportok számaránya, kisebb kilengésekkel, csökkenően van. Az 1929—1933-as gazdasági válság,

amely összefonódott az agrárváltsággal, ezen a vidéken is meggyorsította a parasztság rétegződési folyamatát, s elszegényedését, úgy látszik tehát, hogy az egyke-rendszer nagymértetű elterjedésének oka a gazdasági válságban keresendő.

Eddig az említett községek összlakosságára vonatkozó átlagos adatokat mutattuk be. Ezekből is kiderült, hogy igen elterjedt a születések mesterséges korlátozása, az egyke.

Azonban, mint minden esetben, ebben az esetben is az átlagszámok szépítik meg a jelenséget. Ezekkel az átlagszámokkal, melyek a falvak minden társadalmi csoportját felölelik, lehetetlen lenne feltárni az egyke-rendszer igazi okát. Ilyen átlagszámokkal dolgozva a burzsoá statisztika nagyon sok esetben nem tudta kimutatni a már meghonosodott egykét, mivel a születések száma a falu összlakosságához viszonyítva elég nagy volt, mégpedig annak eredményeképpen, hogy a falu egyik vagy másik társadalmi rétegénél a születések száma meghaladta az átlagost, s ez elleplezte az egyke meghonosodását más társadalmi csoportoknál.

Az egyke-rendszer okainak tanulmányozásakor azt kell megvizsgálunk, hogyan alakul a gyermeklétszám a falu különböző társadalmi csoportjaihoz tartozó családoknál. A mákófalvi néptanács vezetősége igen részletes adatokat nyújtott a kérdés vizsgálatához, amelynek alapján a gyermekek száma összevethető a különböző társadalmi csoportokhoz tartozó családok számával. A következő táblázat ezeket az adatokat mutatja be.

Egy családra jutó gyermeklétszám 1957-ben:

Birtok Kategória	Mákófalva		Bogártelke		Nádasdaróc	
	1—6 éves	1—18 éves	1—6 éves	1—18 éves	1—6 éves	1—18
Földnélküli*	0,60	1,11	0,47	1,41	0,25	1,75
0—3	0,20	0,65	0,21	0,53	0,20	0,40
3—5	0,05	0,41	0,09	0,33	0,28	0,92
5—7	0,14	0,52	0,18	0,63	0,16	0,32
7—10	0,11	0,50	0,23	0,86	0,37	0,62
10—	0,00	0,33	0,20	0,80	0,12	0,75
Kollektív gazd.	0,09	0,70				

* A földnélküliek kategóriájába soroltuk a földnélküli parasztokat, az e községekben lakó, főleg Egeresen dolgozó munkásokat, a földdel nem rendelkező vasúti alkalmazottakat, a pásztorokat, s a falvak kisszámú értelmiségét.

Az adatokból kiderül, hogy az egyke-rendszer csakis a földtulajdonos parasztoknál honosodott meg. A földnélküli parasztoknál a születések mesterséges korlátozásának rendszere nincs elterjedve. Megállapítható, hogy a 3—5 ha földdel rendelkező családoknál a gyermekek száma igen alacsony. Az is kiderül továbbá, hogy Bogártelke lakossága miért nem apad, s hogy milyen tényező hatására éri el a természetes szaporodás ebben a faluban a 3,7 ezreléket. A bogártelki átlagszámokat elhomályosítja az a tény, hogy a vizsgált falvak között itt a legnagyobb a földnélküliek száma; a falu családjainak több mint 20%-a földnélküli. A bogártelki családoknak ez a kategóriája szolgáltatja az 1—18 éves korcsoport 45 százalékát. A táblázatból kiderül, hogy Bogártelkén is éppen olyan elterjedt az egyke-rendszer a kisbirtokos gazdák között, mint Mákófalván és Nádasdarócon, ahol a földnélküliek csekélyebb arányszáma miatt az átlagszámok nem homályosítják el ezt a lényeges vonást.

Adataink a családok összlétszámához viszonyítják a gyermekek (1—18 évesek) számát. Pontosabb következtetéseket úgy vonhatunk le, ha a gyermekek számát csakis a termékeny, produktív családokhoz, szülőkhöz viszonyítjuk. A szóbanforgó falvakban nagyon sok az olyan család, ahol a szülők öregek, s így már nem várhatnak gyermeket. Vannak ezenkívül özvegyek s házasságban nem élő személyek. Ezeket a családokat az összlétszámnál mellőznünk kell, hogy megkaphassuk a termékeny családok számát. Ami a házastársak életkorát illeti, termékenynek vagy produktívnek tekintjük azokat a családokat, ahol a házastársak életkora nem haladja meg a 47 évet. A statisztika termékeny nőknek tekinti a 18—45 év közöttieket, és termékeny férfiaknak a

20—49 éveseket. Az itt alkalmazott termékenységi korhatár a statisztika támasztotta követelményektől igen kis eltérést mutat, s így a hiba-lehetőségek is csekélyek.

Egy termékeny családra jutó gyermeklétszám 1957-ben.

Birtok	Mákófalva		Bogártelke		Nádasdaróc	
	1–6	1–18	1–6	1–18	1–6	1–18
Földnélküli	0,93	1,72	0,56	1,70	0,50	3,5
0–3	0,35	1,15	0,44	1,12	1,00	2
3–5	0,11	0,88	0,22	0,77	0,40	1,30
5–7	0,28	1,04	0,35	1,27	0,66	1,33
7–10	0,15	0,68	0,29	1,05	0,50	1,16
10–	0,00	0,76	0,25	1,33	0,16	1
Koll. gazd.	0,14	1,14	–	–	–	–

A táblázatból kitűnik, hogy a különböző birtokkategóriákhoz tartozó családoknál változó a gyermeklétszám. A változás tekintetében elég egyöntetűséget mutat Mákófalva és Bogártelke. Nádasdaróc már bizonyos eltérést mutat. A nádasdaróci számadatok viszont ebben a tekintetben nem mérvadók, mivel a falu lélekszáma és családjainak száma elég csekély. A következtetések levonásakor tehát főleg a mákófalvi és bogártelki adatokra támaszkodhatunk.

Az adatok alapján a földnélkülieknél nem beszélhetünk egykéről. Ezekben a községekben a földnélküli családoknál a gyermeklétszám viszonylag magas.

A 0—3 ha-ral rendelkező családoknál a gyermeklétszám szintén mindenütt meghaladja az 1-et, sőt Nádasdarócon eléri a kettőt. A szegényparasztoknál tehát nem jelentkezik nagymértékben a születések mesterséges korlátozása. Az ehhez a kategóriához tartozó parasztszaladok — ami a szaporodást illeti — azonban nem mutatnak egyöntetűséget. A kevés földdel rendelkező családoknál (1 ha-on alul) a gyermekek száma elég magas. Az 1 ha-on és különösen a 2 ha-on felülieknél viszont már a születések mesterséges korlátozása, az egyke-rendszer tapasztalható.

A gyermeklétszám erőteljesen csökken a 3—5 ha földdel rendelkező családoknál. Nem számítva Nádasdarócot, a családonkénti gyermeklétszám mindenütt egy alatt van. Ezekben a családokban tehát az egyke-rendszer uralkodik. Különösen szembevetendő a legalsóbb korcsoport (1—6 éves) alacsony száma.

Az 5—7 ha földdel rendelkező családoknál már valamivel jobb a helyzet. Itt már sok családban született két gyermek. Tehát most kezd meghonosodni a két-gyermek-rendszer.

A 7 ha-nál nagyobb birtokkal rendelkező családoknál szintén elterjedt az egyke.

Az említett adatok teljes egészében feltárják az egyke okát, rávilágítanak az egyke gazdasági gyökerére. Az egyke a 3—5 ha földdel rendelkező családoknál a legerjedtebb. Ezek a családok az egykével a birtok növelésére törekcszenek. S valóban az egyke rendszerével — mivel a gyermek öröklí mindkét szülő vagyonát — az utódnak már nagyobb földtulajdona lesz, mint szüleinek volt.

Az 5—7 ha földdel rendelkező családoknál a két gyermek-rendszer a felszabadulás után kezdett meghonosodni. Ennek az oka már nem a birtoknövelés, hanem egyfelől a birtok felaprózódásának a megakadályozása, másfelől a birtok meglévő nagyságának a fenntartása, vagyis a birtok-növekedés megakadályozása. Ez utóbbit a kulákosodástól való félelem vonhatta maga után.

Összefoglalva: az egygyermek-rendszernek az oka a birtok növelése, a kétgyermek-rendszernek viszont a birtok felaprózásának a megakadályozása s a kulákosodástól való tartózkodás. Az egyke tehát a kisárutermelés, a kisbirtok szüleménye. Az egyke magyarázata tehát a falusi kisárutermelés termelési viszonyaiban rejlik.

A kisárutermelőknék minden igyekezete az, hogy meglévő gazdasági helyzetüket fenntartsák, sőt meg is szilárdítsák. Ennek érdekében a kisárutermelő hajlandó élet-

színvonalát csökkenteni, rosszul táplálkozni, rosszul öltözködni. E községek lakossága, s általában mindazoknak a községeknek lakossága, ahol a kisbirtokosság viszonylag magas kulturális fejlettséggel párosult, nem életszínvonaluk csökkentésével igyekeznek gazdasági helyzetüket fenntartani és megszilárdítani, hanem azzal, hogy mesterségesen csökkentették és csökkentik a születések számát. Így próbálták és próbálják megakadályozni birtokuk felaprózódását, illetve így próbálják birtokukat növelni. Ezzel mintegy örökérvényűvé kívánják tenni a kisárutermelés termelési viszonyait. A falusi kisgazdák ezeknek a termelési viszonyoknak a hordozói, megszemélyesítői, s ennek következtében úgy cselekednek, ahogyan e termelési viszonyok diktálják, meghatározzák. Nem csodálkozhatunk tehát a falusi kisgazdák mesterséges születéskorlátozásán, hiszen ezt a kisárutermelés termelési viszonyai determinálják.

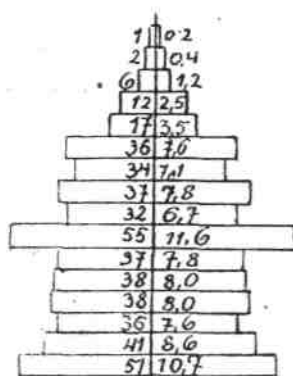
A kisárutermelés ideológusai és közgazdászai, akik a kisárutermelők szemüvegén keresztül vizsgálták a gazdasági jelenségeket, az egykéhez hasonló eredményhez vezető módszert ajánlották a birtokfelaprózás megakadályozása, s ezen keresztül a kisárutermelés megszilárdítása érdekében. Azt ajánlották, hogy a kisbirtokokat hitbizományi birtokká változtassák át, melyet csak a legidősebb fiú örökölhet, s aki a többi testvéreit állami segéllyel kártalanítja. Az egygyermek-rendszerrel egyes vidékek lakossága lényegében a birtok felaprózódását akadályozta meg, ha nem is éppen úgy, ahogyan a kispolgári közgazdászok javasolták. Sajnos, nem állt módunkban ezt a kérdést szélesebb körben tanulmányozni, több vidék esetleg több ország adatait megvizsgálni, s így általános érvényű következtetéseket sem lehetett levonni. Az említett falvak adatai azonban arra engednek következtetni, hogy az egyke — meghatározott körülmények között (s e körülmények közül első helyen a kulturális fejlettség foka áll), — a falusi kisárutermelés népesedési törvénye.

Az egyke célja tehát a kisárutermelés megörökítése, állandósítása, megszilárdítása. Éppen ezért az egyke és a kétgyermekrendszer a kisárutermelés túlhaladott jellegét juttatja kifejezésre. Ez a konzervativizmus régi, elavult, idejétmúlt termelési viszonyokat igyekszik fenntartani és megszilárdítani annak az árán, ami gátolhat a társadalom fejlődésére. Ebben áll e jelensége objektív retrográd jellege.

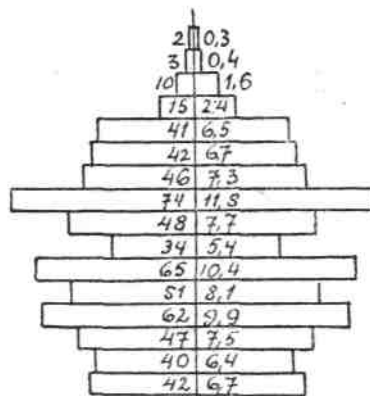
A születések mesterséges korlátozásának rendszere, bizonyos mértékben, a földreform után még fokozódott. Ennek oka az, hogy a népi demokrácia viszonyai között parasztságunk gazdaságilag állandóan erősödik, középparasztosodik. Az egyke — amint az adatokból kiderült — a középparaszti családoknál a legelterjedtebb. Ennek következtében öltött nagyobb méreteket az egyke-rendszer azokban a kalotaszegi falvakban, ahol nincs kollektív gazdaság. Az egyke nagyobb méretű elterjedését bizonyítja az, hogy az 1—6 éveseknek az összlakossághoz viszonyított arányszáma (6,5—6,7%) kisebb, mint a 6—12 éveseké (6,5—7,7%) vagy pedig a 13—18 éveseké (6,1—8,7%), lásd a 740. lapon a korpírisokat.

Az egykének a fentebb említetteken kívül egyéb káros következményei is vannak.

Kispetri Kollektív gazdasága

Bogártelek

így például ezekben a falvakban, s különösen Nádásdarócon, ahol a lakosság száma csekély, az unokák már egymással lépnek házasságra. Ez a tény igen kedvezőtlenül hat ki az utódokra, akik rövidesen degenerálódnak.

Mivel ezekben a községekben a gyermekek száma állandóan apad, az iskolákat nem lehet benépesíteni. Az osztályokban kevés a gyermek. A Mákófalván működő általános iskola második tagozatát a gyermekhiány miatt beszüntetés veszélye fenyegeti.

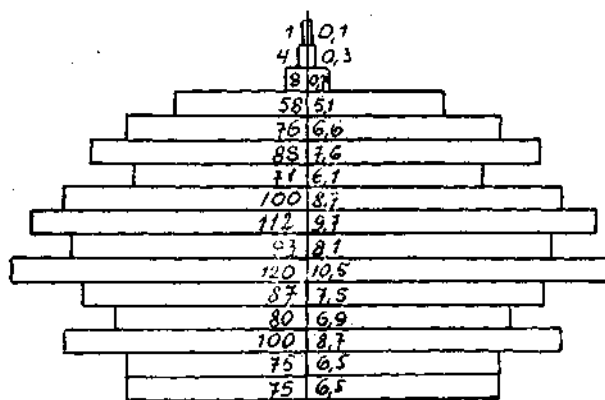
Az egykés vidékeken alakult kollektív gazdaságok elég gyengén működnek, mivel nincs elég munkáskez, s így nem lehet munkaigényes növényeket termeszteni, sem az állattenyésztést kiszélesíteni. Ehhez még az is hozzájárul, hogy a múltbeli egyke-rendszer következtében az átlagos birtok-nagyság elég nagy, 3—5 ha között mozog, valamint az, hogy a mezőgazdaság gépesítése Kalotaszegen, dombos vidéken nehezen keresztülvihető. A mákófalvi kollektív gazdaság állandó munkaerőhiánnyal küzd, s ennek következtében eredményei alulmaradnak más kollektív gazdaságok eredményeihez viszonyítva. A kollektív gazdaság nehézségei magyarázzák azt a tényt, hogy itt még nem indult meg erőteljesen a születések számának növekedése. Tehát az egyke következményeként jelentkező munkaerőhiány akadályozza a kollektív gazdaság fejlődését, ami egyelőre újra csak fékezőleg hat a népszaporodás további alakulására.

Az eddig elmondottakból kiderült, hogy az egyke a kis földtulajdonban leli magyarázatát. Amennyiben az egyke oka valóban a kisbirtok, az egykének a mezőgazdaság szocialista átalakításával meg kell szűnnie. Hiszen a mezőgazdaság szocialista átalakítása felszámolja a kisbirtokot, s így az okot is, amely a születések mesterséges korlátozását a falvakban előidézte. Az a circulusvitiosus, amely a mákófalvi kollektív gazdaság népszaporodása terén ma még megmutatkozik, nem tekinthető e következtetés cáfolatának, hiszen az itt még észlelhető gyermekkorlátozást már nem az alapvető okok konzerválják, hanem ennek bizonyos okozatai és maradványai. Hogy az egyke a mezőgazdaság szocialista átalakításával valóban elveszti talaját és megszűnőben van, azt a kispetri kollektív gazdaság adatai látszanak igazolni.

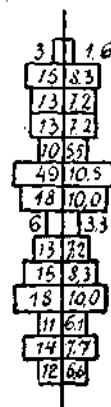
Kispetriben a múltban szintén igen elterjedt volt az egyke. A falu lakossága 1910-től kezdve, állandóan apadt, a természetes szaporulat mindössze 2,9 ezreléket ért el. Jelenleg Kispetriben működik Kalotaszeg legjobb, s egyben legrégebb kollektív gazdasága, s így eme kollektív gazdaság népmozgalmi adatainak a tükrében lehet a legjobban bemutatni a szocialista termelési viszonyoknak a népszaporodásra való hatását.

Kispetriben a kollektív gazdaság létesítése óta az egyke eltűnőben van. 1952—1956 között a születések arányszáma 19,02 ezrelék volt, tehát már jóval felülmúlja a fentebb vizsgált községek születési arányszámait. Az egyke-rendszer megszűnésének a folyamata legjobban akkor tűnik ki, ha összevetjük a kispetri kollektív gazdaság tagjainak korpiramisát a vizsgált három egykés falu korpiramisával. (Lásd 744—745 lap.)

Mákófalva

Nádásdaróc

Látjuk, hogy Kispetriben a fiatal korcsoportok növekvőben vannak. A többi korcsoportok százalékaránya nagyvonalakban megegyezik az előző falvakéval, ami azt bizonyítja, hogy régen ebben a faluban is bajok voltak, mint Mákófalván, Bogártelkén és Nádasdarócon. Kispetriben azonban az 1—6 éves korcsoport már az összlakosság 10,78 százalékát teszi ki, s egyre jobban megközelíti a normális színvonalat, ezt azonban még nem érte el.

Ezek az adatok tehát azt bizonyítják, hogy az új, szocialista termelési viszonyok hatására, illetve a kisbirtok felszámolásának a hatására megszűnőben van az egyke-rendszer. A kollektív gazdaságokban kialakult új viszonyok már nem ösztönzik a lakosságot a születések csökkentésére. Sőt, a családoknak annál nagyobb a jövedelme, minél több személy dolgozik a családból, vagyis minél több a gyermek. Ez ösztönzőleg hat a kollektív gazdaságok családjainak szaporodására, s ennek következtében egyre jobban tért veszít az egyke.

Természetesen ilyen rövid idő alatt nem is várható, hogy az egygyermek-rendszer teljesen felszámolódjék. Nyolc év nem elegendő ahhoz, hogy egy ilyen — a nép erkölcsében mélyen begyökeredzett káros jelenséget felszámoljon. Még a kollektív gazdaságban is vannak olyan családok, ahol egy gyermek van. Íme ilyen a kispetri kollektív gazdaság termékeny családjainak a kategorizálása gyermeklétszám szerint:

Családonkénti gyermeklétszám alakulása Kispetriben..

*	3 gyermeknél több	2 gyermek	1 gyermek	gyermektelen	Összesen
Családok száma	11	24	22	14	71
%	15,49	33,80	30,98	19,71	100

A fentiekből kiderül, hogy még Kispetriben is a családoknak több mint fele egygyermekes, vagy gyermektelen. Ez arra enged következtetni, hogy még vannak tényezők, amelyek Kispetriben is fékezőleg hatnak a természetes szaporodásra. Így például:

1. Olyan szülők — 19—36 évesek — akik a legtermékenyebbek, a múltbeli egyke-rendszer miatt kevesen vannak.

2. Az egyke rendszer — amint már említettük — mélyen begyökeredzett a nép erkölcsébe. A közfelfogást még mindig erőteljesen befolyásolja az a torz nézet, hogy a több gyermek szűgyelni való. S minthogy az ilyen nézetek, ha egyszer meggyökereszttek, az anyagi okok megszűnte után is tovább élnek, így az egyke is még bizonyos ideig társadalmi jelenség marad.

Ezen tényezők, melyek még fékezik a természetes szaporodást, az idők folyamán maguktól is megszűnnének. Azonban elég hosszú ideig tartana, ha nem kapcsolódnék be ebbe a folyamatba a tudatos elem, amely nagymértékben meggyorsítaná az egyke rendszer felszámolásának a folyamatát.

E tekintetben mindenekelőtt az egykés vidéken kifejtendő széleskörű felvilágosító munka szükségességét kell hangsúlyozni. Míg azonban a kisárutermelés az uralkodó termelési viszony valamely faluban, addig a felvilágosító munka igen korlátozott eredményekkel járhat. Viszont, ahol már szocialista termelési viszonyok uralkodnak, a felvilágosító munkának sok és kézzelfogható eredménye lesz.

Az egyke leküzdésében jelentős tényező lenne az is, ha az egykés vidékeken a kollektív gazdaságok a terhes anyákat támogatásban részesítenék. Jelenleg a terhes anyák semmilyen támogatásban nem részesülnek. Pedig amikor az anya terhessége előrehaladott, dolgozni már nem tud, s így munkanapokat, s ezen keresztül jövedelmet veszít. Jó volna tehát a kollektív gazdaságokra is kiterjeszteni a szülési szabadságot, miközben a szülő nőnek számítanák a munkanapokat, s így a gyermekszülés miatt nem érné anyagi hátrány. Nem ártana, ha az egykés vidékeken alakult kollektív gazdaságok külön alapot létesítenének a terhes anyák s a sokgyermekes szülők támogatására. Ezzel hathatósan hozzájárulhatnának az „egyke”-rendszer mielőbbi felszámolásához.